

*Зеленяк П.А., ад'юнкт докторантури та аспірантури
Національна академія внутрішніх справ*

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗЛОЧИНИ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ЖИТТЯ
І ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Злочини що посягають на життя і здоров'я дітей є найбільш небезпечними посяганнями на особистість. Дослідження становлення кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на життя і здоров'я дітей, вкрай важливе так, як саме на основі дотеперішніх законодавчих актів, що регулюють ці відносини побудовані і нинішні норми, які передбачають відповідальність. Удосконалення кримінального

законодавства і кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, що посягають на життя и здоров'я дітей, не можна розглядати у відриві від історії становлення та розвитку кримінального законодавства. Це можна пояснити тим, що аналіз накопиченого історичного досвіду дозволяє краще використовувати все те що було в кримінальному праві того часу і вдосконалити та розширити його сьогодні.

Довгий час у кримінальному законодавстві злочини проти сім'ї та дітей не виділялися в окрему групу. У кодифікаційних актах містилися тільки згадки про злочини, які зараз можна назвати «проти сім'ї». Одним із перших законів, що передбачає відповідальність за посягання на дітей є «Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.». Згідно відділення 1 гл. 2 розд. 11 передбачалась відповідальність за зловживання батьківського владою. Зокрема, за примус дітей до шлюбу (ст. 1586), залучення дітей у злочин (ст. 1587), розбещення неповнолітніх (ст. 1588). У гл. 4 цього розділу була передбачена відповідальність за примушування до вступу в шлюб (ст. 1599) та відповідальність опікунів і піклувальників за втягнення у злочин. У відділенні 1 гл. 4 розд. 8 передбачалася відповідальність за схиляння особами, що мають нагляд за малолітніми та неповнолітніми, до розпуса і інших пороків (ст. 993). Кримінальне уложення 1903 р. об'єднало в одну главу злочини проти шлюбного союзу і злочини проти дітей - гл. 19 «Про злочинні діяння проти прав сімейності».

Тут слід виділити, по-перше, діяння, спрямовані проти шлюбу, по-друге, злочинні порушення дітьми своїх обов'язків щодо батьків і, нарешті, зловживання батьківського владою (ст.ст. 1549-1600; ст.ст. 143-144; ст. 418-426). Найбільш небезпечними злочинами визначено: жорстоке поводження батьків з дітьми, умисне розбещення моральності дітей, примушування їх до вступу в шлюб, підкинути дитини, залишення малолітнього без нагляду, якщо внаслідок цього їм скоєно злочин [1] .

Дещо детальніше, але не в спеціальному розділі, регламентував відповідальність за вказані злочини Кримінальний кодекс 1927 р. УСРР. Так, вперше була введена кримінальна відповідальність за викрадення, приховування або підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або інших особистих спонукань (ст. 149). Зберігалася відповідальність за

несплату аліментів на утримання дітей (ст. 158).

У 1935 р. була введена кримінальна відповідальність за підбурювання неповнолітніх або залучення їх до участі в різних злочинах, а також за примушування неповнолітніх до заняття спекуляцією, проституцією, жебрацтвом (ст. 732) та за використання опіки над дитиною з корисливою метою і залишення опікуваних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги (ст. 1581) [2].

Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. розширив перелік обтяжуючих обставин, передбачених основними началами кримінального законодавства СРСР та союзних республік. Так, у п. «є» ч. 2 ст. 47 КК УСРР 1927 р. було внесено такі доповнення: «здійснення злочину... стосовно осіб, підлеглих злочинцю чи тих, що знаходяться на його піклуванні, або в особливо-безпорадному за віком чи іншими умовами стані» . Доповнення до терміна «безпорадне» поняття «особливо» виражає, як видно, прагнення законодавця підкреслити виняткову небезпечність неминучої смерті, стану потерпілого через його хворобу, малолітство, старість чи інші умови, усунути які має можливість тільки інша особа - особа, на піклуванні якої цей потерпілий знаходився, або яка своїми діями поставила потерпілого в такі умови.

Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. відтворив традиційну для кримінального законодавства норму про кримінальну відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи, що знаходиться у небезпечному для життя стані, і позбавленої можливості вжити заходів самозбереження через малолітство, старість, хворобу чи взагалі унаслідок своєї безпорадності (ст. 156). Така відповідальність можлива була у випадках, якщо особа, яка залишила без допомоги потерпілого, зобов'язана була піклуватись про залишеного і мала можливість надати допомогу. Однією з умов кримінальної відповідальності за ст. 156 КК УСРР 1927 р. було те, що обов'язок піклуватися про потерпілого «... повинен вже існувати в момент залишення без допомоги; а тому відмова від обіцяного догляду, наприклад, за хворим чи дитиною, якщо особа фактично не приступила до виконання своєї обіцянки, не може розглядатися як залишення без допомоги». При цьому важливо доповнити, що відповідальність за ст. 156 КК УСРР 1927 р. наставала за наявності завідомо для винного залишення без допомоги, це

означало, що винному повинно бути відомо, що людина знаходиться в небезпечному для життя стані, і вона позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження.

Відповідно до ст. 156 КК УСРР 1927 р., звичайно, кваліфікувалося підкидання дітей, у тому числі і на території дитячих будинків, залишення важко хворих дітей без усякого догляду, залишення без усякої підтримки дітьми старих батьків і т. п. У тих же випадках, коли підкинута чи залишена у небезпечному стані дитина гинула, винні в цьому притягувалися до відповідальності як за вбивство, тобто за ст. 136 КК УСРР 1927 р.

На жаль, радянське кримінальне законодавство, починаючи з 1949 р., коли редакція ст. 136 КК УСРР 1927 р. піддалася істотній зміні, не містило посилання на безпорадний стан як на кваліфікуючу ознаку вбивства. Логіку вітчизняного законодавця, що виключив цю кваліфікуючу ознаку зі складу вбивства, пояснити важко. І, зокрема, тому, що стосовно інших складів злочину, наприклад, згвалтування і залишення в небезпеці, що значно відрізняються за ступенем суспільної небезпеки від вбивства, тим більше кваліфікованого, безпорадність залишилася щоправда у ролі одного з обов'язкових ознак складу злочину [3].

Прийняття 01.09.2001 Кримінального кодексу стало значною подією в політичному, економічному і суспільному житті України, адже побудова і функціонування правової демократичної держави не може відбуватися без існування ефективної законодавчої бази, яка б належним чином регулювала і охороняла суспільні відносини. Ухваленню першого Кримінального кодексу незалежної України передувала багаторічна напружена робота провідних вчених та практиків України, результатом якої стало напрацювання низки базових, концептуальних положень (ідей), які не тільки втілилися у КК України, а й стали стрижнем сучасної кримінально-правової політики України та визначили подальший розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність на наступні роки [4].

На сьогодні кримінальна відповідальність згідно КК України 2001 р. за злочини проти життя і здоров'я дітей розширено порівняно з попередніми кодексами та закріплено в наступних статтях: ст. 117 (умисне вбивство матір'ю своєї

новонародженої дитини); ч. 2 ст. 135 (залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані); п. 2 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності); ч. 1 ст. 135 (завідоме залишення без допомоги особи, яка перебувала в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство); ч. 2 ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам); ч. 4 ст. 152 (згвалтування малолітньої чи малолітнього); ч. 3 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо малолітньої чи малолітнього); ч. 1 ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості); ч. 3 ст. 120 (доведення до самогубства, якщо воно було вчинено щодо неповнолітнього); ч. 3 ст. 130 (зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, вчинене щодо неповнолітнього); ч. 2 ст. 133 (зараження венеричною хворобою, вчинене щодо неповнолітнього); ст. 137 (неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей); ч. 2 ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому); ч. 2 ст. 147 (захоплення заручників, вчинене щодо неповнолітнього); ч. 2, ч. 3 ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода, щодо неповнолітнього та щодо малолітнього); ч. 3 ст. 152 (згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього); ч. 2 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо неповнолітньої та неповнолітнього); ч. 2 ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості); ч. 2 ст. 181 (посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, вчинене щодо групи неповнолітніх); ч. 3 ст. 303 (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, вчинені щодо неповнолітнього); ч. 2 ст. 315 (схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене щодо неповнолітнього); ч. 2 ст. 317 (організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи

виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинені із залученням неповнолітніх); ст. 323 (спонукання неповнолітніх до застосування допінгу); ст. 324 (схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів); ч. 1 ст. 442 (геноцид) [5].

У різні періоди кримінальне законодавство належним чином не охороняло життя і здоров'я неповнолітніх (якщо й мала місце кримінально-правова охорона вказаних об'єктів, то лише дорослих осіб). За радянських часів кримінальні кодекси УСРР 1922 р. і 1927 р. не ставили за мету здійснювати особливу охорону найменш захищених осіб (малолітніх і неповнолітніх) від посягань на їхнє життя і здоров'я. Лише в КК 1960 р. були передбачені окремі норми, що додатково передбачали кваліфікуючу ознаку - неповнолітній вік потерпілого [6].

Отже чинний КК України порівняно з усіма попередніми розширив межі охорони прав дітей при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я щодо них. Однак не дивлячись на це, на сьогодні він все одно потребує вдосконалення спираючись на історію, практику яка склалася роками та зміни які відбуваються в країні. Оскільки удосконалення кримінального законодавства сприятиме втілювати в життя права дитини та охорони її життя та здоров'я в повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Загальна характеристика злочинів проти сім'ї та неповнолітніх [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua-referat.com>.

2. Уголовный Кодекс РСФСР редакции 1926 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ru.wikisource.org>.

3. Штирлов О.В. Генезис беспорядного стану особи потерпілого у вітчизняному кримінальному законодавстві [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://radnuk.mfo/statti/229-krummal-pravo/14673-20n-0118-22-38-43.html>.

4. Тацій В.Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://Hbrary.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2012/10_Let_KK_2011.pdf.

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

6. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ №3, 2013 р. - С. 190-191.